

انجمن ایرانی مطالعات جهان

شیخ ابراهیم یعقوب زاکزاکی و نقش بنیادین او در شکل‌گیری و گسترش نشیخ در نیجریه

نویسنده

دکتر امیربهرام عرب احمدی

عضو هیأت علمی دانشگاه تهران

نگارستان اندیشه

تهران، ۱۳۹۷

سرشناسه: عرب‌احمدی، امیربهرام، ۱۳۴۶.

عنوان و نام پدیدآور: شیخ ابراهیم یعقوب زاکزاک و نقش بنیادین او در شکل‌گیری و گسترش تشیع در نیجریه/نویسنده امیربهرام عرب‌احمدی؛ [برای] انجمن ایرانی مطالعات جهان.

مشخصات نشر: تهران: نگارستان اندیشه ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۲۲۹ ص. شابک: 978-600-8273-49-3

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا. شناسه افزوده: انجمن ایرانی مطالعات جهان
یادداشت: کتابنامه ص ۲۱۵.

موضوع: زاکزاک، ابراهیم یعقوب، ۱۹۵۳ - El Zakzaky, Ibrahim Yaqoub

اسلام‌شناسان نیجریه‌ای، Nigerian Islamologists، شیعه - نیجریه Shi'ah - Nigeria

سیاست و حکومت Nigeria - Politics and government

رده‌بندی، سگره: ۱۳۹۷ ع ۶ / ۵ / ۵ / ۵ BP رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۹۹۹۴

شمار کتابخانه‌ای: ۵۱۴۷۶۳۱

شیخ ابراهیم یعقوب زاکزاک

و نقش بنیادین او در شکل‌گیری و گسترش تشیع در نیجریه

تألیف: دکتر امیربهرام عرب‌احمدی

عضو هیئت علمی دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران

نمونه‌خوانی و نمایه‌سازی: وحید دریاییکی

طراح جلد: سعید صحابی

چاپ: اول، ۱۳۹۷

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

چاپ و صحافی: نسیم

حقوق معنوی اثر، متعلق به انجمن ایرانی مطالعات جهان است

نشانی ناشر: م. انقلاب، ابتدای خ آزادی، خ بهزاد، شماره ۲۹، واحد ۷

تلفن: ۶۶۴۳۵۴۲۳ - ۶۶۴۳۵۴۱۶ - ۶۶۱۷۶۱۲۳ - ۶۶۱۷۶۱۲۳ - ۶۶۴۳۵۴۲۳

www.cins.ir - info@rics.ir

فهرست

۹	مقدمه.....
۱۳	فصل مقدماتی: سینه‌بین و مردم نیجریه.....
۲۱	فصل اول: تاریخ اسلام در زمین هوسا و نیجریه.....
۳۷	فصل دوم: هویت اسلامی جوانان مسلمان نیجریه.....
۵۳	فصل سوم: زندگی پرفراز و نشیب شیخ ابراهیم یعقوب الزاکراکی.....
۷۱	فصل چهارم: نهضت حرکت اسلامی شمال نیجریه.....
۹۹	فصل پنجم: تفکر، سلوک و منش شیخ.....
۱۲۱	فصل ششم: مناسبات شیخ و دولت‌ها.....
۱۲۹	فصل هفتم: قتل عام شیعیان نیجریه در دسامبر ۲۰۰۵.....
۱۴۹	فصل هشتم: دلایل کشتار زاریا.....
۱۵۵	فصل نهم: آمار شهداء سلسله کشتارهای زاریا (۱۴-۱۵ دسامبر ۲۰۰۵).....
۱۶۱	فصل دهم: واکنش‌های بین‌المللی به کشتار زاریا.....
۱۸۱	فصل یازدهم: چالش‌های فراروی شیخ زاکراکی و نهضت تشیع.....
۱۹۷	فصل دوازدهم: آخرین وضعیت جسمانی شیخ.....
۲۰۳	فصل سیزدهم: آسیب‌شناسی.....
۲۱۳	فرجام سخن.....
۲۱۵	منابع.....
۲۲۳	نمایه.....

مقدمه

نخستین بار در سال ۱۳۷۲ در سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی با شیخ یعقوب زاکزاکى آشنا شدم. عالمی بسیار پخته، که لباس شیوخ شیعه بر تن داشت و چهره نسبتاً لاغر و چشمان نافذش از عزم و اراده مصمم وی حکایت می نمود. در پایان آن جلسه فرصتی پیش آمد تا با شیخ در مورد وضعیت سازمان در نیجریه گفتگویی خصوصی داشته باشم. شیخ که تازه از حبسی چند ساله در نیجریه آزاد شده بود با انگلیسی سلیس و با شور و حرارت در مورد نهضت رو به رشد تشیع در این کشور سخن گفت و سوگند خورد تا پایان عمرش از نهال تازه به بار نشسته شیعه در نیجریه محافظت نماید. از او در مورد تعداد پیروان اهل البیت (ع) در نیجریه پرسیدم و شیخ با لبخندی زیبا به من نزدیک به یک میلیون نفر اشاره کرد و در حالی که به دوردست‌ها نگاه می کرد تأکید کرد که این آمارهای آینده شمار شیعیان این کشور به میلیون‌ها نفر افزایش خواهد یافت.

سال‌ها بعد در شهریور سال ۱۳۹۴ در سیزدهمین شماره مجله «تراجم» بنام الملی امام رضا (ع) بار دیگر شیخ زاکزاکى را ملاقات کردم. پس از بیست و دو روز و وضعیت جسمانی شیخ تغییر یافته و موهای سر و محاسنش نیز کاملاً به سفیدی گرائیده بود. برگزیده شدن رهبر شیعیان به عنوان "خادم نمونه فرهنگ رضوی" را تبریک و شهادت فرزندانش را سلامتی گفتم و او نیز با لبخندی تلخ تشکر کرد. جالب اینجاست که با وجود گذشت سال‌ها از زمان دیدار بسرق چشمان نافذ زاکزاکى تغییری نیافته بود. در عین حال این بار برق چشمانش حکایت از تداوم صبوری و شکیبائی شیخ در ادامه مبارزاتش داشت. از جریان نهضت خونین تشیع در این کشور، ظلم و ستمی که در طول این سال‌ها بر شیخ و یارانش وارد آمده بود و حبس‌های طولانی زاکزاکى در زندان‌های مخوف نیجریه اطلاع داشتم با این حال در عمق نگاه مصمم و تا حدودی معصومانه شیخ امید به آینده توأم با آرامشی عمیق، که ایمان و توکل او به خداوند را هویدا می ساخت، به چشم می خورد. شیخ زاکزاکى در این گفتگو از جمعیت ده میلیونی

۱۰ نقش بنیادین شیخ ابراهیم یعقوب زاکزاکی در شکل‌گیری و توسعه نهضت تشیع در نیجریه

شیعیان نیجریه و از برنامه‌های نهضت "حرکت اسلامی شمال نیجریه" و اینکه در آینده تصمیم دارد این سازمان اسلامی را به حزبی سیاسی تبدیل نموده و برخی از اعضای این حزب را روانه پارلمان نیجریه سازد سخن گفت. این بار سخنان شیخ از اوج تجربه دیرینه وی حکایت می‌نمود؛ به موازات آن عزم و اراده انقلابی رهبر شیعیان نیجریه نیز تغییری نیافته و با توجه به شرایط موجود در نیجریه به تلفیقی از آموزه مبارزه بدون خشونت گاندی و احترام به آزادی و برابری انسان‌های ماندلا ارتقاء یافته بود. لذا آشکارا و بی‌پرده صلح‌آمیز بودن اهداف "حرکت اسلامی نیجریه" و اینکه تحت هیچ شرایطی در راه رسیدن به پیروزی متوسل به قوه قهریه نخواهد شد را برشمرد.

پس از آن دیدار کوتاه دیگر موفق به دیدار شیخ زاکزاکی نشدم با این حال به قدرت رسیدن ژنرال محمدو بوهاری مسلمان بارقه‌ای از امید را در اذهان بسیاری از دوستداران جریان نهضت اسلامی در نیجریه بوجود آورده بود مبنی بر آن‌که روند امور به نفع مسلمانان و من جمله شیعیان تغییر خواهد یافت. از آن روی به هیچ عنوان تصور نمی‌شد که در اوایل دوره ریاست جمهوری وی فاجعه کشتار رحشتناک روان اهل البیت (ع) در شهر زاریبا پدید آید. یک روز پس از قتل عام شیعیان و حمله به منزل شیخ از طریق اخبار منتشره مطلع شدم که شیخ زنده ولی به سختی مجروح و به مکانی نامعلوم انتقال یافته است.

اندیشه تألیف کتابی در مورد این انسان بزرگ و تاثیرگذار که زندگی، جان، مال و حتی فرزندان خود را در گرو گسترش و پیشرفت مذهب اهل البیت (ع) خود نهاده و متحمل سختی‌های فراوانی شده است از نخستین روزهای حبس خانگی شیخ و بی‌حرمتی آشکار نظامیان درنده خوی نیجریه به او و خانواده‌اش در ذهنم قوت گرفت. این موضوع پس از طرح با دکتر شعرباف دبیر انجمن ایرانی مطالعات جهان و استقبال وی جنبه عملیاتی یافت.

***

رویکرد اصلی در این کتاب بر شخصیت شیخ زاکزاکی رهبر و بنیانگذار نهضت حرکت اسلامی شمال نیجریه متمرکز گشته و علاوه بر آن شاخصه‌های فرهنگی و اجتماعی جریان تشیع در این کشور نیز به‌طور مبسوط و بر اساس اطلاعات موجود مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. هدف اصلی از انجام این پژوهش نیز که در مدت زمانی کمتر از چهار ماه جامه عمل به‌خود پوشانید معرفی شیخ زاکزاکی به عموم مردم ایران به‌ویژه محققان و شناسایی نهضت پویای تشیع در این کشور است و این امر از آنجا بیشتر اهمیت یافت که پس از درج

اخبار مربوط به حمله ارتش نیجریه به منزل شیخ و نهادهای فرهنگی و اجتماعی شیعیان در شهر زاریا و گفتگو با برخی افراد نسبتاً مطلع در امور آفریقا مشخص گردید تقریباً تمام آنها فاقد اطلاعاتی ولو اندک در مورد جریان پرتکاپوی تشیع به رهبری شیخ ابراهیم زاکزاکسی در این کشور می‌باشند.

در ارتباط با پیشینه این تحقیق باید اذعان داشت اطلاعات بسیار کمی در مورد شیخ ابراهیم زاکزاکسی و نهضت "حرکت اسلامی نیجریه" در منابع فارسی وجود دارد و بیشتر مطالب موجود نیز جنبه ژورنالیستی و خبرنگاری دارد. در منابع انگلیسی نیز اگرچه اطلاعات قابل توجه (و البته یک جانبه و یک‌سویه) در مورد شیخ ابراهیم زاکزاکسی و نهضت حرکت اسلامی نیجریه وجود دارد ولی تاکنون کتاب مستقلی در مورد شیخ و نهضت تشیع در کشور نیجریه حتی به زبان انگلیسی نیز نوشته نشده است. روش تحقیق در این پژوهش، روش تحقیق توصیفی تحلیلی است. اطلاعات ارائه شده بر اساس واقعیات عینی موجود مورد امعان نظر قرار گرفته‌اند. اطلاعات ارائه شده در این پژوهش نیز عمدتاً از طریق جمع‌آوری اسناد و مدارک موجود در کتابخانه‌ها و مراکز اسنادی داخل کشور؛ کتب، مقالات و سایت‌های اینترنتی به زبان‌های فارسی و انگلیسی فراهم و سپس با استفاده از سبک‌های مختلف مطالب جمع‌آوری شده و تدوین و دسته‌بندی اطلاعات مزبور ارائه شده است. نوآوری این پژوهش نیز به بکر بودن انتخاب موضوع و تألیف کتابی برای نخستین بار در سطح کشور بازمی‌گردد. در ارتباط با مشکلات و محدودیت‌های تألیف این پژوهش باید یادآور شد که هر چند بخش عمده اطلاعات ارائه شده در این کتاب عمدتاً از کتب و مقالات انگلیسی و پایگاه‌های معتبر اطلاع‌رسانی فارسی و انگلیسی مبتنی بر جدیدترین مطالب موجود استخراج گردیده است با این حال کمبود اطلاعات از مشکلات اصلی پیش روی نویسنده بود.

این کتاب به سیزده فصل تقسیم می‌شود. فصل مقدماتی دربرگیرنده معلوماتی عمومی در مورد جغرافیای انسانی و تاریخ این کشور بوده و اطلاعاتی کلی در مورد نیجریه ارائه شده است. فصل اول به تاریخ اسلام در نیجریه بزرگ و مناطق اطراف آن اختصاص یافته و نحوه ورود مسلمانان به نیجریه در گذر ایام مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل دوم کتاب اطلاعاتی گرانبها در مورد حکومت جهادی عثمان دان فودیو، موضوع مهدویت و قانون شریعت اسلامی که بخشی جدایی‌ناپذیر از هویت اسلامی مسلمانان نیجریه به‌شمار می‌روند بررسی شده‌اند.

فصل سوم و چهارم به زندگی و مبارزات شیخ زاکزاکي و نهضت عظیم حرکت اسلامی شمال نیجریه اختصاص یافته‌اند. فصل پنجم دربرگیرنده دیدگاه‌های سیاسی اعتقادی و اخلاق و منش رهبر شیعیان نیجریه است و در فصل ششم اطلاعات مبسوطی در مورد روابط شیخ زاکزاکي و دولت‌های حاکم بر کشور نیجریه طی سی و هفت سال اخیر ارائه شده است. داستان تلخ و غم‌انگیز قتل‌عام شیعیان نیجریه در دسامبر ۲۰۱۵ فصل هفتم را به خود اختصاص داده و در فصل‌های هشتم و نهم دلایل کشتار زاریا و آمار شهداء سلسله کشتارهای زاریا مورد بررسی و دقت نظر قرار گرفته‌اند.

در فصل دهم انعکاس کشتار شیعیان در سطح جهان و واکنش مسلمانان و غیرمسلمانان به این قتل‌عام دهشتناک و ترسناک نیز مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل دوازدهم و آخرین وضعیت جسمانی ۶۱ برشماران و همسر وی که همچنان در حبس خانگی به سر می‌برند و در آخرین فصل از کتاب (آسیب‌ناک) نیز فرصت‌ها و تهدیدات نهضت تشیع در نیجریه مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در انتها نیز بویه‌نده نتیجه‌گیری خود را به صورت کوتاه و مختصر بیان نموده است.

نویسنده در خاتمه وظیفه خود می‌داند از مزیزانی که در طول مدت تألیف این کتاب وی را مورد حمایت و دلگرمی‌های معنوی خود قرار دادند، و نیز جناب آقایان دکتر سید سعیدرضا عاملی و دکتر محمدجواد شریفی و دبیر انجمن ایرانی مطالعات جهان تشکر و قدردانی نماید.

امید است چاپ و انتشار این کتاب که بنا به ضرورت و در شرایطی که شیخ زاکزاکي و همسر همیشه همراه وی هنوز در مکانی نامعلوم در حبس به سر می‌برند در مدت زمان کوتاهی نگاشته شد سهمی هرچند کوچک در ارتقاء اطلاعات عموم مردم ایران به‌ویژه محققان و اندیشمندان در مورد جریان پویای تشیع در کشور راهبردی نیجریه ایفا نماید.

دکتر امیربهرام عرب احمدی

عضو هیأت علمی دانشکده مطالعات جهان دانشگاه تهران

تهران ۲۸ دی ۱۳۹۵